

Renata BALTRŪNAITĖ

Kauno Vytauto Didžiojo universitetas

METAFORINIAI TERMINAI

Logikos stoka kasdieninėje kalboje užglaistoma vartojant metaforas. Logiškumas ir metaforiškumas – tai du vienas kitą papildantys teksto aspektai.

V. Nalimovas

Metafora – viena iš efektyviausių kalbos išraiškos priemonių, todėl ja domimasi jau nuo senovės. Aristotelis rašė: „Metafora yra žodžio, reiškiančio vieną daiktą, perkėlimas į kitą daiktą; perkeliama čia arba iš giminės į rūšį, arba iš rūšies į giminę, arba iš rūšies į rūšį, arba pagal analogiją“¹. Dabartiniai metaforos tyrinėjimai nėra vien tik tradicijos tęsimas; susidomėjimas ja apima vis platesnes sritis: filosofiją, logiką, psichologiją, literatūrologiją, vaizduojamojo meno teoriją, įvairias kalbotyros šakas. Pastaraisiais dešimtmečiais pagrindiniai metaforos tyrinėjimai persikėlė iš filologijos (retorikos, stilistikos, literatūros teorijos), kur buvo nagrinėjami poetinės metaforos privalumai, į sritis, nukreiptas į mąstymo, pažinimo ir suvokimo tyrinėjimą. Metaforos išplitimas ne tik meninėje, bet ir mokslo kalboje atkreipė tyrinėtojų dėmesį ne tik į grožinę, bet ir į taikomąją jos vertę. Be metaforos sunkiau būtų suprantama „nematomų pasaulių“ (žmogaus vidinio gyvenimo) lexika, abstrakčios sąvokos. Metaforos tyrinėjimai padeda suvokti tą medžiagą, iš kurios sudaroma žodžio reikšmė. Suvokus metaforos įtaką mąstymui, buvo padaryta išvada, kad metafora ne tik formuoja objekto vaizdinį, bet taip pat nustato mąstymo apie jį būdą ir stilių. Ypač daug šia kryptimi domėjosi J. Lakoff'as ir M. Johnson'as.

¹ Aristotelis. Poetika. V., 1959. P. 74.

Metafora gali lemti mūsų pasaulio suvokimą ir elgseną. Žmonės metaforiškai suvokti ir aprašyti pasaulį linkę jau nuo senovės. Viduramžiais visata buvo įsivaizduojama kaip vientisa esybė, kurioje viskas turi tam tikrą tikslą. XVI–XVII a. pirmasis mokslinis visatos modelis taip pat buvo metaforiškas: visata pradedama suvokti nebe kaip organizmas, o kaip mechanizmas (visata – mašina, žmogus – mašina). Daugelis mokslo teorijų ir dabar iškeliamos kaip tam tikros metaforos. Štai, pavyzdžiui, F. Saussure'as domėjosi, kaip galima suprasti ir traktuoti kalbą kaip mokslinio tyrimo objektą. Kaip rašo Ivič, norėdamas savo idėjas tuo klausimu ryškiau ir akivaizdžiau parodyti, jis „pasigavo išradinę palyginimą su šachmatų žaidimu“². Metaforinius palyginimus kalbotyroje kūrė A. Schleicher'is (genealoginio medžio teorija), J. Schmidt'as (bangų teorija) ir kt. Pasak N. Arutiunovos, panašumo pajutimas – tai bendras praktinio ir mokslinio diskurso akstinas kurti metaforas. Abiem atvejais metafora yra tik mąstymo pradžia. Palyginimas nėra savitikslis. Šviesos bangų teorija fizikoje buvo sukurta ne tam, kad palygintume šviesą su banga. Iškėlus idėją apmąstymams, metafora neretai „užgęsta“. Ji – tik mokslinio ieškojimo priemonė, o ne rezultatas³.

Metaforiniais terminais šiame straipsnyje vadinami perkeltinės reikšmės žodžiai ar viena iš sudėtinių pastovaus žodžių junginio dalių, turinti tokią (perkeltinę) reikšmę, kuria įvardijama speciali mokslo, technikos, meno ar kitos visuomenės gyvenimo srities sąvoka. Metaforiniai terminai priklauso kalbinių (leksinių, leksikalizuotų, negyvų, mirusių, nominatyvinių ir kt.) metaforų grupei. Kalbinė metafora prigyja kalboje kaip nuolatinė, dažnai praradama vaizdingumą ir ekspresyvumą. Tokia metafora moksle atlieka pirminio žodžio funkcijas: mokslinis objektas neturi kito pavadinimo. Tuo metafora moksle skiriasi nuo metaforos poezijoje.

Metaforų atsiradimas moksliniame stiliuje, kur vaizdingumas ir išraiškingumas nepriklauso prie svarbiausių bendrųjų mokslo kal-

² Ivič M. Lingvistikos kryptys. V., 1973. P. 127.

³ Арутюнова Н. Метафора и дискурс // Теория метафоры. Москва, 1990. С. 9.

bos ypatybių, gali būti motyvuojamas funkcinių stilių tarpusavio ryšiais ir įtakomis kalboje kaip sistemoje apskritai. Šio objektyvaus reiškinio esmė yra ta, kad mokslinis stilius – ne uždara, o atvira sistema; kurią veikia kiti stiliai. Į mokslinį stilių gali patekti elementų, kurie labiau būdingi kitai komunikacijos sferai⁴. Kita svarbi metaforinių terminų atsiradimo mokslo kalboje priežastis yra atminties apkrovimo sumažinimas bei kalbos priemonių išteklų ribotumas. Kalbos sistemoje netikslinga kiekvieną sąvoką, kurią yra begalybė, perteikti visiškai skirtingu žodžiu. Bet mokslo kalbai reikalingi žodžiai – terminai, turintys vieną apibrėžtą reikšmę. Mokslui plečiantis, reikia vis daugiau naujų terminų, atrandamos ir tyrinėjamos naujos sritys, kurių objektams pavadinti kuriami nauji žodžiai arba jau turintiems suteikiamos naujos reikšmės. Metaforiniai terminai yra motyvuoti žodžiai. Jais ne tik pavadinamas norimas dalykas, bet ir nurodomas to dalyko ryšys su kitu dalyku (ar kitais dalykais) ar net nusakomi svarbiausi to dalyko požymiai. Taigi metaforos informatyvumas – tai dar viena priežastis, dėl kurios ji toleruojama mokslo kalboje. Kaip ir bet kuriame kitame funkciniame stiliuje, mokslo kalboje metafora nėra savitikslių ar teksto puošmena, ji – perteikia informaciją, veiksmingai žadina mąstymą ir skaitytojo vaizduotę. Metaforinio termino kūrimo atveju išrenkami, kalbėtojo manymu, svarbiausi ir daugiausia informacijos turintys požymiai. Tačiau tais atvejais, kai pati sąvoka pavadinimo motyvacijai pasirinkti suteikia pakankamai laisvės, ne visada pirmenybė atitenka esminiams požymiams. Įvardijimo metu gali lemti ir gana atsitiktinės asociacijos, laki žodžio kūrėjo fantazija, pvz.: *skraidančioji lėkštė*, *kumelės uodega* (iš anglų k. kilęs liaudiškas priešfrontinių debesų pavadinimas) (meteor.), *Aristotelio žibintas* (zool.), *medvežiai* (Trehoptera) (zool.) ir kt. Metafora mokslo kalboje yra galima dėl jos savybės emociškai ir logiškai jungti dvi sąvokas, ir tai sudaro galimybę vieno objekto pavadinimą semantiškai perkelti kitam objektui, suteikiant pastarajam pavadinimui naują turinį.

⁴ Калмыкова Е. О динамике метафоры в научном стиле // Филологические науки. 1974. No 2. С. 124.

Metaforinių terminų atsiradimo mokslo kalboje motyvacija leidžia išskirti keletą tų terminų funkcijų: nominatyvinę (pavadinamas mokslo srities objektas neturi kito pavadinimo), komunikatyvinę (objektas pavadinamas ir suteikiama informacijos apie jį), distinktyvinę (ypač dažna sistematikos terminijoje, kur reikia atskirti vieną rūšį nuo kitos), euristinė (sąmoningai kuriamas palyginimas, vaizdas, kylantis iš emocinio išpūdžio, tam, kad būtų geriau suvokiama iškelta idėja) bei kalbos ekonomijos.

Naujos kalbinės konstrukcijos, atėjusios į mokslo kalbą kaip perkeltiniai įvardijimo vienetai, gauna savitą apibrėžtą pobūdį, įtraukiamos į įprastą pažintinės kalbinės veiklos kontekstą ir palaipsniui adaptuojasi, prarasdamos ryškų metaforinį atspalvį, darosi tradicinės. Pagal adaptacijos laipsnį būtų galima skirti 3 metaforinių terminų grupes:

1. Visiškai prisitaikę terminai. Terminai, atėję į mokslo sritį kaip perkeltinės reikšmės sąvokos gali taip pritapti prie visos sistemos, kad dažnai jų metaforinis atspalvis tiek išblunka, jog net nepastebima, kad tas žodis anksčiau turėjo visai kitą ne termino reikšmę. Tokios metaforos yra praradusios savo vaizdingumą ir suvokiamos tik kaip tam tikras indeksas, kaip mokslo sąvokos pavadinimas. Vienas iš tokių labiausiai išblukusių metaforinių terminų yra terminas *jėga*. Bendrinėje kalboje šis žodis suvokiamas kaip „gyvųjų būtybių fizinė ar psichinė galia“. Žodį *jėga* ne viena mokslo sritis perėmė ir terminologizavo. Ekonomikoje – *darbo jėga* (energija kam pagaminti); karyboje – *gyvoji jėga* (kariai); technikoje – *arklio jėga* (dabar psn., mašinos galios vienetas); fizikoje – *jėga* (energija kaip poveikio priežastis). Terminas *jėga* fizikoje yra pakankamai dažnas, su šiuo žodžiu sudaryti įvairūs termininiai junginiai, pvz.: *trinties jėga*; *ribinė*, *arba rimties jėga*; *branduolinė jėga*, *jėgos impulsas*, *jėgos laukas* ir pan. Iš šio termino junginių gausos galima spręsti apie visišką jo adaptaciją ir metaforinio atspalvio išblukimą; jis yra praradęs vaizdingumą ir emocionalumą. Šis terminas nebeidentifikuojamas su pirmine šio žodžio reikšme ir suvokiamas kaip tiesioginis reiškinių pavadinimas.

2. Iš dalies prisitaikę terminai. Šiai metaforinių terminų grupei priskirtini tie terminai, kurie yra pritapę mokslo kalboje,

jie priimtini ir vartojami tam tikroje mokslo srityje jau kurį laiką, tačiau metaforinė jų išraiška yra gana lengvai pastebima, išlaikiusi vaizdingumą ir emocionalumą. Vieni terminai (pvz., *kepurė*, *karūna*, *žingsnis*) emocinę–ekspresinę konotaciją įgyja terminologizuojant, o kiti (pvz., *bobų vasara*, *velniaplaukiai*, *raganos šluota*) dėl terminologizacijos jos nepraranda, nes pasikeičia tik jų leksinė reikšmė, įgydama terminologinių semų. Tiesa, ilgai vartojamų terminų motyvacija po truputį blunka, tačiau dažnokai metaforinis jų atspalvis išlieka.

3. Okaziniai terminai. Šio tipo terminai mokslo kalboje yra palyginti reti, kadangi individualių, metaforinių terminų vartojimą čia riboja mokslinio stiliaus reikalavimai. Kalbotyros srityje bene daugiausia individualių metaforinių terminų galima rasti amerikiečių lingvistų darbuose, nes čia nuolat kuriamos naujos teorijos, kurios dažnai yra trumpalaikės, greit sugriaunamos naujų idėjų, tad ir metaforiniai terminai išlaiko savo individualumą, netipiskumą.

Metaforiniai terminai mokslo tekste išsiskiria savo ypatinga reikšme. Tas ar kitas žodis terminu pasirenkamas ne atsitiktinai, bet remiantis tam tikru reiškinių ar sąvokų panašumu. Dažnai tokiam termino perkėlimui užtenka tik išorinio panašumo, tai yra svarbu tik tai, kad dalykas (savybė, reiškiny) kažkuo primintų kitą dalyką (savybę, reiškinį). Tačiau kartais tarp pavadinamų dalykų yra ir tvirtesni ryšiai. Todėl metaforinio terminų reikšmės perkėlimo būdus galima skirti į dvi grupes:

1. Termino perkėlimas pagal vidinį panašumą, tai yra pagal funkciją, veikimo principą, pačią konstrukciją ar savybes. Pavyzdžiui, įrenginys, turėjęs skrieti aplink Žemę ar kurią kitą planetą, remiantis funkcijos analogija buvo pavadintas *dirbtiniu palydovu*, t.y. tuo, kas lydi, lydėtoju. Šiai grupei priskirtini ir metaforiniai terminai, nurodantys kokias nors objekto savybes. Pvz., medis, mediena, pasižyminti dideliu tankiu (skęsta jūros vandenyje) ir tvirtumu (revolverio kulka atšoka) vadinama *geležiniu beržu* (*korėjinio beržo* sinonimas). Čia termino elementas *geležinis* nurodo savybes, kurios

beržą priartina prie geležies⁵. Šis terminų reikšmės perkėlimo būdas yra būdingas technikos sričių terminologijai, nes būtent čia svarbus veikimo principas, funkcijos.

2. Termino perkėlimas pagal išorinį panašumą, t.y. pagal formos analogiją. Šiuo būdu perkeliant žodžio reikšmę nėra toks būtinas detalus reiškinių (savybės ar objekto) pažinimas kaip techninės analogijos atveju. Čia užtenka to, kad koks nors antraeilis, atsitiktinis vieno reiškinių (savybės ar objekto) požymis sutaptų arba turėtų kokio nors panašumo į kito reiškinių (savybės ar objekto) požymį.

Bene labiausiai terminologijoje paplitęs su žmogumi ar jo veikla susijęs žodžių reikšmės perkėlimas. Ypač gausu tokių pavadinimų zoologijos nomenklatūroje. Pvz.: *ledinis naras* (*Gavia immer*): *naras* „žmogus atliekantis povandeninius darbus“; *žuvininkas* (*Pandion haliaëtus*): *žuvininkas* „1. žvejys, žūklys. 2. žuvų pardavinėtojas“; *šienpjoviai* (*Phalangida*, *Opiliones*): *šienpjovys* „šieno pjovėjas“, *gulbė nebylė* (*Cygnus olor*): *nebylys* (–ė) „netekęs kalbos žmogus“; *šventasis ibisas* (*Threshiornus / aethiopicus*): *šventas* (–a) „doras, kilnus, garbingas“ ir pan.

Kitose mokslo srityse paprastai vengiama terminų, padarytų pagal žmogaus profesijos pavadinimą, siekiant išvengti painiavos tarp veiksmo atlikėjo, kuris būtų pavadintas tiesiogine reikšme, ir pavadinimo objekto. Nors kartais ir čia pasitaiko panašių terminų, pavyzdžiui, anksčiau minėtas fizikos terminas *palydovas*.

Perkėlimo pagrindu gali būti ir atskira vieno objekto (žmogaus, gyvūno ar augalo) dalis, kuri išoriškai panaši į visą kitą objektą. Pvz.: *sparnuotieji žodžiai* (lingv.), *audros akis* (meteor.), *uodega* (meteor.), *liežuvis* (meteor.), *kūnas* (fiz.), *petys* (fiz.), *plaukas* (fiz.), *kamienas* (lingv.), *šaknis* (lingv.), *spyglis* (meteor.), *vainikas* (fiz.), *kekė* (fiz.) ir pan. Terminologijoje objektas gali būti įvardytas ir kaip gyvūnas ar augalas, pvz.: *ežys* (snaigės forma), *skraidantieji šunys* (*Pteropoidei*), *žirgeliai* (*Odonata*), *sliekinė pavara*, *vilkelis*, *žiogelis* ir kt.

⁵ Лотте Д. Основы построения научно-технической терминологии. Москва, 1961. С. 44.

Dalį metaforinių terminų sudaro iš buities sferos perimti pavadinimai: aprangos, prabangos reikmenys, darbo įrankiai, architektūros elementai, su maistu susijusios sąvokos ir kt. Pvz.: *šarvas, rankovė, kepurė, karūna, patranka, priekalas, kryžius, skraidančioji lėkštė, pluta, grūdai, kamuolys, židiny, žvakė, būgnas, balso stygos, skaidrumo langas* ir pan. Į terminologiją perkeliama ir abstraktieji bendrinės kalbos žodžiai: *akimirkos veiksmazodis, jonosferinė audra, elektroninė griūtis* ir kt.

Įdomią metaforinių terminų grupę sudaro literatūrinių-mitologinių personažų pavadinimai, pvz.: *atlantas* anat. „pirmasis roplių, paukščių, žinduolių kaklo slankstelis“, *chimeros* sist. „kremzlinių žuvų poklasis“, *medūzos* zool. „pavieniai, varpo ar skėčio pavidalo, laisvai plaukiojantys jūriniai duobagyviai“, *sirenos* sist. „vienas iš aukštesniųjų žinduolių būrių“ ir pan.

R. Kocourek'as nurodo tokius galimus metaforinio reikšmės perkėlimo atvejus:

a) nuo konkrečiau prie konkrečiau: negyvo negyvam, negyvo gyvam, gyvo negyvam; gyvo gyvam (gyvulio žmogui, gyvulio gyvuliui ir t.t.);

b) nuo konkrečiau prie abstrakčiau;

c) nuo abstrakčiau prie abstrakčiau⁶.

Metaforiniai terminai gali būti aiškinami per metaforų motyvaciją, kuri kai kuriais atvejais pavaduoja specialų termino apibrėžimą ir taip susilpnina ar beveik panaikina skirtumus tarp pažodinės ir definicinės reikšmės. Vis dėlto dažniau tokios metaforos paaiškina terminų sudarymo būdą, bet nenulemia jų reikšmės. Jos paprastai nurodo etimologinį paaiškinimą, bet nebūtinai kažką atskleidžia apie pavadinamo dalyko esmę. Metaforinio termino reikšmė gali būti labai nutolusi nuo pirminės žodžio reikšmės.

Dėl semantinės dermės dėsnio kalboje pasitaiko atvejų, kai metaforinis terminas reikalauja su reikšminiu perkėlimu susietos žodžių aplinkos. Mūsų nuomone, bene dažniausiai tai atsitinka tada,

⁶ Kocourek R. The status of English Metaphorical Terms // Applications and implications of current LSP research. Volume II. University of Bergen, 1994. P. 527.

kai tokiu terminu objektas ne tik įvardijamas, bet ir apibūdinamas, nusakomi pagrindiniai jo požymiai. Pavyzdžiui, fizikoje randame tokius metaforinių terminų pavartojimo atvejus: ... *jėga pastumia kūną* (IFŽ:8); ... *sūkurinės srovės* (IFŽ:79); ... *teka srovė* (IFŽ:105); *magnetinė jėga yra silpna* (IFŽ:105); *atomai susiriša sudarydami mikrosiūles* (IFŽ:7) ir pan.

Du žodžiai suderinami semantiškai ir sudaro taisyklingą bei prasmingą junginį, jei jų reikšmės turi sutampančių ar bent panašių semantinių požymių⁷. Veiksmažodžio *stumti* reikšmė aiškinama taip: „naudoti jėgą, stengiantis pajudinti, atitolinti, pavaryti“ (DŽ₃:740). Daiktavardis *jėga* turi tokį paaiškinimą: „energija kaip poveikio priežastis“ (DŽ₃:267). Taigi junginyje *jėga (pa)stumia* metaforinis terminas *jėga* semantiškai santykiauja su veiksmažodžiu *pastumia* kaip veikėjas ir jo atliekamas veiksmas. Vadinasi, net ir metaforinis terminas gali išlaikyti semantinę dermę, kurią lemia tikrovės faktai.

Mokslo tekstuose pasitaiko atvejų, kai sukuriamą visą sistemą, pagrįstą reikšmės perkėlimu. Pavyzdžiui, A. Schleicher'io iškelta kalbos kaip gyvo organizmo idėja veikė tokių terminų kaip *kalbų šeima*, *mirusioji (negyva) kalba* sukūrimą. Genealoginio medžio teorijos pagrindu kalbotyroje atsirado tokie terminai kaip: *šaknis*, *vienašaknis žodis*, *kamienas*, *lizdas*, *lizdinis būdas*, *sinchroninis pjūvis* ir pan. Taip sudaroma visa sistema, paremta viena bazine metafora. Tokių metaforinių sistemų terminai įtraukiami ir į kitus reikšminius žodžių santykius, kur šių terminų metaforiškumas nublanksta: idėja išlieka, tačiau vaizdingumas dingsta. Didžioji dalis metaforinių terminų nesudaro tokių sisteminių grupių, tai pavieniai reikšmės perkėlimo atvejai, pvz.: *kapiliaras* „siauras vamzdelis termometre“ (nėra prietaisų: *vena*, *arterija*, *gysla* ar pan.); *balso stygos* (kalbos padargai fonetikoje neapibūdinami kaip muzikos instrumentai ar jų dalys: liežuvis nevadinamas klavišais, nosies ertmė – būgnu, o plaučiai – dumplėmis) ir kt. Dažniausiai tokie metaforiniai terminai nereikalauja aplinkos, kurioje paprastieji žodžiai buvo vartojami iki terminologizacijos.

⁷ Jakaitienė E. Leksinė semantika. V., 1988. P. 70.

Įvairių kalbų ir įvairių sričių terminų sistemų nagrinėjimas rodo, kad metaforinis terminų kūrimo būdas vartojamas pakankamai plačiai. Kuo mažiau kuri nors terminologijos sritis perima tarptautinių terminų, tuo daugiau joje yra terminų sudarytų reikšmės perkėlimo būdu⁸. Vis dėlto dažnai yra manoma, kad reikėtų susilaikyti nuo gausaus metaforinių terminų kūrimo, nes tokie terminai nesuteikia mokslo stiliui būdingo rimtumo ir oficialumo. Iš dalies toks požiūris yra teisingas. Terminologiškai svarbu dar ir tai, kad darinys ar skolinys nebūtų juokingas, vulgarus ar klaidinamai asociatyvus. Mokslo kalbos ir terminijos istorijoje galima rasti daug pavyzdžių, kai naujadarai neprigijo daugiausia dėl to, kad turėjo ryškią emocinę-ekspresinę konotaciją⁹.

Terminologijoje metaforinis terminų sudarymo būdas taikytinas tik tada, kai:

- 1) sąvokos, priklausančios skirtingiems funkciniais stiliams ar skirtingoms terminologinėms sistemoms, tarpusavyje nesusitinka, tai yra, kai tame pačiame mokslo tekste žodis nevartojamas abiem reikšmėmis;
- 2) iš vienos terminologijos sistemos į kitą metaforiškai perkeltas terminas ar jo elementas nevartojamas toje sistemoje kita reikšme;
- 3) termino sandara (konstrukcija) pernelyg neišsiskiria iš kitų sistemos klasifikacijos terminų.

Garsus rusų terminologas D. Lotė siūlo vadovautis tokiais kriterijais, vertinant ir sudarant naujus žodžius ar žodžių junginius, metaforiškai perkeltus į mokslo ir technikos terminologiją:

- 1) terminai turi pakankamai tiksliai apibūdinti sąvoką ir nekelti nepageidaujamų asociacijų;
- 2) metaforiniai terminai ar jų dalys kontekste su kitais terminais neturi sudaryti neskoningų ir nevykusių junginių, pavyzdžiui, gele-

⁸ Лотте Д. Основы построения научно-технической терминологии. Москва, 1961. С. 50.

⁹ Gaivenis K. Lietuvių terminų vaizdingumo klausimu // Lietuvių kalbotyros klausimai: Lietuvių leksikos ir terminologijos problemos. V., 1991. T. 29. P. 28.

žinkelio terminologijoje *kalnelio galva* (голова горки) vadinama „skirstomojo kalnelio dalis nuo viršūnės iki pakalnės parko“. Viršutinė šios „galvos“ dalis yra ryškiai aukštesnė ir rusiškai vadinama *горб горки* (pažodžiui „kalnelio kupra“) ir net *ослиный горб* („asilo kupra“) (plg. pr. bosse des dane; vok. Eselrücken, Bückal; angl. cat's back); lietuviškai teikiama vadinti *kalnelio ketera*.

3) vengti besikartojančių metaforų;

4) nereikėtų persistengti taikant metaforinį reikšmės perkėlimą iš gyvūnijos pasaulio ir vargu ar verta tokį perkėlimą vartoti ypač plačiai;

5) ypač atidžiai reikėtų vertinti „antropomorfinius“ terminus, kurie kartais perimami be jokio reikalo¹⁰.

Meteorologijoje nebuvo priimtas terminas *adata* „sniego kristalo forma“, kadangi išorinis panašumas buvo nepakankamas. Šis terminas vėliau buvo pakeistas kitu, tikslesniu, terminu *spyglis*. Taigi pats metaforinis termino kūrimo būdas nebuvo atmestas, atsisakyta tik klaidinamą asociaciją keliančio pamatinio žodžio ir parinktas tiksliau objekto esmę nurodantis žodis. Analogiškai buvo įvertintas ir perkurtas technikos terminas *gaisrinė rankovė* (=gaisrinė žarna).

Lietuvių terminologijoje atsisakyta artimų giminystės ryšių (motina, tėvas, duktė ir t.t.) pavadinimų perkėlimo į mokslo sritį, kadangi tai yra vertiniai, neatitinkantys bendrinės lietuvių kalbos normų reikalavimų. Dėl šios priežasties taisoma: *dukterinis* (=antrinis) *atomas* (fiz.); *motininė* (=pirminė) *medžiaga* (fiz.); *motininė* (=kilminė) *uoliena* (geol.).

Dėl per didelio reikšmės atitrūkimo, emocinio-ekspresinio atspalvio bei per mažo asociatyvinio ryšio terminologijoje atsisakyta kai kurių metaforinių terminų, pvz.: *aklas* (=neakytas) *sūris* (maisto pram.), *kraujo indai* (=kraujagyslės) (anat.), *silkių karalius* (=juostažuvė) (*Regalecus glesne*) (zool.), *gatvės kišenė* (=įgatvis) (kel.), *pa-das* (=vagos dugnas) (ž.ū.), *piemu* (=elektrinis aptvaras) (ž.ū.), *šakutė* (=kištukas) (tech.) ir pan.

¹⁰ Лотте Д. Основы построения научно-технической терминологии. Москва, 1961. С. 51.

Metaforinių terminų stebėjimo rezultatai leidžia daryti tokias išvadas:

1. Metaforinių terminų mokslo kalboje atsiranda dėl funkcinių stilių kaip vientisos kalbos sistemos tarpusavio ryšių, kalbos ekonomijos, vartosenos patogumo bei metaforos informatyvumo.

2. Metaforiniai terminai atlieka nominatyvinę, komunikatyvinę, distinktyvinę, euristinę bei kalbos ekonomijos funkcijas.

3. Pagal vaizdingumo laipsnį skiriami visiškai prisitaikę (nublukę), iš dalies prisitaikę (blunkantys) ir okaziniai (individualūs) metaforiniai terminai.

4. Reikšmės perkėlimas galimas pagal techninę (veikimo principo funkcijos, konstrukcijos) analogiją arba formos analogiją.

5. Metaforiniai terminai gali pritraukti į mokslo kalbą žodžių, turinčių kokių nors bendrų semantinių požymių, tačiau dažniau jie vartojami nekreipiant dėmesio į perkeltinę reikšmę kartu su netaforiniais specialiaisiais tos mokslo srities žodžiais.

6. Metaforiniai terminai priimtini tik tada, kai tiksliai apibūdina sąvoką, nekelia nepageidaujamų asociacijų, kontekste su kitais terminais nesudaro nevykusių junginių, termino sandara pernelyg neišsiskiria iš kitų tos sistemos terminų, terminas ar jo elementas tame pačiame mokslo tekste nevartojamas abiem reikšmėmis.

Gauta 1998 07 03

Literatūra

1. Aristotelis. Poetika. V., 1959.
2. Gaivenis K. Lietuvių terminų vaizdingumo klausimu // Lietuvių kalbotyros klausimai: Lietuvių leksikos ir terminologijos problemos. V., 1991. T. 29.
3. Ivič M. Lingvistikos kryptys. V., 1973.
4. Jakaitienė E. Leksinė semantika. V., 1988.
5. Kocourek R. The status of English Metaphorical Terms // Applications and implications of current LSP research. Volume II. University of Bergen, 1994.
6. Арутюнова Н. Метафора и дискурс // Теория метафоры. Москва, 1990.
7. Калмыкова Е. О динамике метафоры в научном стиле // Филологические науки. 1974. No 2.
- Лотте Д. Основы построения научно-технической терминологии. Москва, 1961.

Sutrumpinimai

DŽ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. III leid. / Vyr. red. St. Keinys. V., 1993.
IFŽ – Oxlade Ch., Stockley C., Wertheim J. Ilustruotas fizikos žodynas. K., 1997.